

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

e-ISSN: 1694-8610

№2/2023, 183-200

УДК: 82

DOI: https://doi.org/10.52754/16948610_2023_2_22

ЭРКИН КОТОРМО ЖАНА АНЫН САПАТ БЕЛГИЛЕРИ

СВОБОДНЫЙ ПЕРЕВОД И ЕГО ПРИЗНАКИ КАЧЕСТВА

FREE TRANSLATION AND ITS ATTRIBUTES OF QUALITY

Исмаилова Ризван Ураимовна

Исмаилова Ризван Ураимовна

Ismailova Rizvan Uraimovna

ф.и.к., доценттин м.а, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., и.о. доцента, Ошский государственный университет

Candidate of Philology, Acting Associate Professor, Osh State University

ismailova_rizvan@mail.ru

ЭРКИН КОТОРМО ЖАНА АНЫН САПАТ БЕЛГИЛЕРИ

Аннотация

Бул макалада чыгарманын индивидуалдуу өзгөчөлүгүн, улуттук колоритин өз калыбындай которуп берүү-котормочунун ийгилин камсыз кылган негизги фактор экени айтылат. Котормочунун кесипкөйлүк деңгээли, мурун-соңку котормо ишиндеги тажрыйбасы, өз лабораториясындагы усулдары да мааниге ээ. Котормочу биринчи кезекте көркөмдүктү, кооздукту, чыгарманын идеясы менен духун жүрөгү менен терең сезген адабиятчы болуу менен бирге түпнусканын тилин ошондой эле өз эне тилиндей эң жакшы билиши зарыл. Билгенде да эки тилдин бир гана адабий тилинин нормасында эмес, алардын бүткүл тилдик корун, диалектисин, говорлорун, жаргондорун, кесиптик-техникалык өзгөчөлүгүнө байланышкан жактарын, терминологиялык сөздүктөрүн жакшы билиши зарыл. Ошону менен бирге таржымалай турган түпнуска жазылган доордун саясий-экономикалык, коомдук-формациялык түзүлүшүн, маданий өзгөчөлүктөрүн, андагы эл аралык карым-катнаштардын мүнөзү, элдин каада-салты, үрп-адаты, салт-санаасы, менталитети менен белгилүү деңгээлде тааныш болушу керек.

Ачкыч сөздөр: поэтика, проза, драма, өз лабораториясы, диалект, говор, жаргон, терминологиялык сөздүк.

Свободный перевод и его признаки качества

Аннотация

В данной статье говорится о том, что главным фактором, обеспечивающим успех переводчика, является по-своему передать индивидуальные особенности произведения, национальный колорит. Важен также уровень профессионализма переводчика, предыдущий опыт переводческой работы, методики в его лаборатории. Прежде всего, переводчик должен быть писателем, глубоко чувствующим искусство, красоту, идею и дух произведения, владеющим языком оригинала так же хорошо, как и родным языком. Необходимо хорошо знать не только нормы литературного языка двух языков, но и всю их языковую базу, диалект, диалекты, сленги, аспекты, связанные с профессиональными и техническими особенностями, терминологические словари. Необходимо знать политико-экономический, общественно-формационный уклад, культурные особенности первоначального письменного периода, характер международных отношений, обычаи, традиции, менталитет народа.

Ключевые слова: поэтика, проза, драматургия, творческая лаборатория, диалект, просторечие, жаргон, терминологический словарь.

Free Translation and Its Attributes of Quality

Abstract

This article says that the main factor ensuring the success of a translator is to convey in his own way the individual features of the work, the national flavor. The level of professionalism of the translator, previous experience of translation work, methods in his laboratory are also important. First of all, the translator must be a writer who deeply feels the art, beauty, idea and spirit of the work, who knows the original language as well as his native language. It is necessary to know well not only the norms of the literary language of the two languages, but also their entire language base, dialect, dialects, slangs, aspects related to professional and technical features, terminological dictionaries. It is necessary to know the political, economic, social and formational structure, cultural features of the initial written period, the nature of international relations, customs, traditions, and the mentality of the people.

Keywords: poetics, prose, dramaturgy, experience, creative laboratory, dialect, vernacular, jargon, terminological dictionary.

Киришүү

Көркөм котормонун поэтикалык, прозалык жана драмалык кайсыл түрү болбосун, ал искусство чыгармасы. Түпнуска менен көркөм котормонун айырмасы, артыкчылыгы жана көркөм котормого коюлган талаптар, принциптер андагы тенденциялар, категориялар жөнүндө адабият таануучулар, адабият изилдөөчүлөр жана адабиятчылардын арасында бирдиктүү пикир жок. Адабий чыгарма жаралган мезгилден тартып, көркөм котормо да кошо жаралган деген пикирдин чындыгы бардай, ошондуктан индивидуалдуу (жекече) чыгармачылык катары кароого тийишпиз. Көркөм котормодогу башкы фигура котормочу. Котормочуда жазуучулук талант, шык, жөндөм, көрөңгө болсо, анын тил байлыгынын молдугу, тилиндеги оригиналдуулук, талантынын кудурети менен бир чыгармадан экинчи бир көркөм чыгарма жаралат. Бул жанрдын басып өткөн жолунун тажрыйбасы, оош-кыйышы, кемчилиги менен мүчүлүштүгү бара-бара түздөлүп, такталышы өзүнө таандык белгилерди жана сапат-касиеттерди жаратты. Ал кайсы коомдо, кайсы доордо, кайсы мезгилде болбосун көркөм чыгарма менен эриш-аркак келатат, ал эмес түпнускадан да мыкты, көркөмдүк деңгээли жогору, жанрдык түрү, салаасы өркүндөтүлгөн чыгармалар бар. Мисалы, адабиятчылардын баасына караганда, грузин акыны Шота Руставелинин “Жолборс терисин жамынган баатыр” поэмасын Алыкул Осмоновдун кыргызча котормосунда эстетикалык-көркөмдүк деңгээли боюнча түпнускадан ашып түшкөнүн белгилеп жүрүшөт. Бул талант дареметинин, котормочулук өнөрдүн үлгүсү. Котормодо башка элдин тарыхый, маданий жана улуттук өзгөчөлүгү сакталууга тийиш, анын жашоо образы, үрп-адаты, каада-салты, диний көз карашы, тилдик айырмачылыгы, психикалык өзгөчөлүгү, ой дүйнөсүнүн өзүнө таандык эн белгилери бузулбай которулса максатына жетет.

Көркөм котормонун ролу саясий жана маданий факторлорду (саясий адабияттар, илимий эмгектер ж.б.) эске албаганда, баа жеткис. Бул эки элдин өз ара мамилеси, карым-катнашы, алдыңкы идеяларды жайылтуу, маданий баалуулуктарды алмашуу, ошондой эле достук, интернационалдык аң-сезимдин өнүгүшүнүн жана чындалышынын каражаты. Жакшы котормочу биринчи кезекте жакшы окурман болуш керек. Ал тексттин ыр түрүндөбү же кара сөз менен жазылган тексттин табиятын, филологиялык жаратылышын, синтаксистик-стилистикалык өзгөчөлүгүнө көңүл буруп, чыгарманын композициялык түзүлүшүнө, идеялык-көркөмдүк маанисине маани бериш керек. “Создание высокой культуры перевода способствует росту данной национальной литературы и созиданию ею своего национального характера” (Федоров, 1983).

Орус адабиятында көркөм котормо жанрын эссе сыяктуу элирип, ой чабыттатып жазган “Жогорку искусство” деген эмгегинде К. Чуковский акын-жазуучулар (түпнусканын автору) менен котормочунун эмгегине жана ролуна чыгармаларды талдоо менен алмак-салмак баа берип отуруп, “Бальзакты которуу үчүн, кандайдыр бир деңгээлде Бальзакка айлануу керек, анын темпераментин үйрөнүп, пафосуна чейин көтөрүлүп, жашоону поэтикалык кабылдоону Бальзактай сезиш керек” (Чуковский, 1964, б-б) деген. Көркөм котормо кандай болбосун мыкты которулуп, андагы эң башкы нерсе автордун тилиндеги, стилиндеги автордун өз алдынчалыгы, индивидуалдуулугу сезилиш керек. Демек, көркөм котормодон биз автордун образын, ойлорун, адабий манерасын эң башкысы стилин билүүгө тийишпиз. Мында котормочунун адабий “мени” эч качан роль ойноого тийиш эмес. “Мендин” ашыкча ойлору, алымча-кошумчасы, ыксыз сүрөттөөгө берилиши, ойдон чыгарып жазганы, окшоштуруп которушу, бир нерсеге

айландырып жиберishi кыскасы, өзүм билемдиги, ыксыз фантазиясы акын же жазуучунун автопортретине эмес, котормочунун автопортретине айланып калат.

“Буквальный или как выражался Шишков “рабственный “ перевод никогда не может быть переводом художественным. Точная, буквальная копия того или иного произведение поэзии есть самый неточный, самый лживый, из всех переводов” (Чуковский, 1964, 53-б). Контексте “кулдай” баш ийип, маанисин эмес, тамгасын көчүрүп кайра жазуу алдамчылык мындай котормо тили бай, түз, элестүү, ийкемдүү, жаңы сөздүк боёкторго жыш, көркөм каражаттары мол, пластикалык мүнөздөгү көркөм котормонун талаптарына таптакыр карама-каршы келет. Академик Шерба тилдин төрт стилистикалык категориясын; 1- салтанаттуу, 2- нейтралдуу, 3- фамильярный (карым-катнаш стили), 4-вулгардык деп белгилеп, тилдин стилистикасындагы ар бир элементтерге, көп түрдүү, көп кырдуу синонимдер, көп маанилүү сөздөргө, макал-ылакаптар, фразеологизмдер, башка тилден кирген сөздөр, төл сөздөр кыскасы, сөздүн маани берүүчү обсерваториясына кылдат мамиле жасоого чакырган.

Ар бир тилдин өзүнө таандык, өзүнө мүнөздүү, менчик стилистикасы бар. Жеке авторго таандык кайталоо, параллелизмдер, симметрикалык сүйлөмдөр, поэтикалык ритмика, прозалык речь жана башка жеке стилге таандык өзгөчөлүктөр сакталууга тийиш. Котормочу таржымалана турган тилдин ар бир фразасын ошол тилде угулуп, ошол тилдин логикасына жана эстетикасына жооп бере тургандай которууга милдеттүү. Англиялык сынчы акын жана философ Метью Арнольд минтип айткан: “Бирөө айтат, котормо окуганда жакшы болуш керек, биз анын түпнускасын унутуп калабыз, бизге түп нусканын өзү эне тилде жазылгандай сезилет” (Чуковский, 1964, 170-б). Мунун мисалына орус адабиятындагы котормочулар; Н. Гребнев, Я. Козловский, Расул Гамзатовду, Н. Заболоцкий Шота Руставелини, М. Лозинский У.Шекспирдин “Гамлеттин” мыкты которушканын айтса болот.

Биздин улуттук адабиятта көркөм котормо эми эле жаралып, жаш балапандай көз ачып келаткан мезгилде совет адабиятынын көрүнүктүү өкүлдөрүнүн бири, казак адабиятынын классиги М. О Ауэзов тажрыйбалуу, көрүнүктүү котормо теоретиги катары 1930-жылдары Н.В. Гоголдун “Текшерүүчү”, У.Шекспирдин “Отелло”, К.А. Треневдин “Любовь Ярова” жана башка дүйнөлүк адабияттан бир канча чыгармаларды которуп: “Орус тилинен которуу улут адабияттары үчүн- дүйнөгө ачылган дарбаза ” деп айткан. Кыргыз адабияты да көп улуттуу совет адабияттарынын катарында ушундай тагдырга тушукту. Башкача болуусу да мүмкүн эмес эле.

Көркөм котормонун теориясы башка тармактар: поэтика, эстетика, лингвистика, семиотика жана башкалар менен тыгыз байланышат. “Көркөм чыгарма көркөм ой жүгүртүүнүн бир түрү катары искусствого кирет, демек колдонуш өзгөчөлүгү жана максаты боюнча кадыресе кептен айырмаланып турат, кадыресе кеп- бул байланыш-катыштын куралы, ал эми көркөм кеп байланыш-катыш менен гана чектелбейт, ал эстетикалык каражат б.а. искусствонун бир формасы” (Усубалиев, 1994, 194-б).

Демек, котормочу түпнусканын тилинин маданиятын гана билбестен, түпнускадагы текстти туура түшүнүп, аны адекваттуу (төгөрөгү төп келген, мыкты) берүү үчүн котормонун тилинин маданиятын да билүүсү керек. Тил маданияты өсүп-өнүгүп, коомдук формациянын жүзүн, ордун, маанисин аныктаган бир канча факторлордун жыйындысы. Улуттук өзгөчөлүк улуттун маданияты, тарыхы, тили, философиялык дүйнө таануусу, улуттук маданиятка негизделген жеке автордук көз

караштары, социалдык жашоо турмушу ж.б. жөнүндөгү элдин улуттук өзгөчөлүгүн элдин тилинде берилишин изилдөө экстралингвистикалык аспектисин түзөт (Ибраимова, 2016, 11-14-б.). Жогорудагы ойдун маңызы контексте болгон окуянын убактысы, жайгашкан орду, жагдайы жана башкалар жөнүндөгү ойду, фактыларды камтып, ошонун негизинде рецепторго (котормочуга) тилдик бирдиктерди, мазмунду берейин деген ойду туура интерпретациялоого жардам берет.

Котормочу кандай болбосун маданий кырдаалды аңдап билүүгө тийиш, ошол доорду, стилди, тилди (которууга алган биринчи түпнусканын) билүүгө тийиш.

Көркөм адабиятын тарыхый функциясы коомдун социалдык-маданий, экономикалык-эстетикалык өнүгүшүнө, тарбиялык, этикалык, нравалык маселесине жана анын окурмандарга тийгизген таасири менен тыгыз байланышта. “Көркөм котормо башка улуттардын дүйнөсүнүн модели эмес, улуттук көркөм аң-сезимдин составдуу бөлүгү” деген профессор.

Көркөм котормо ишиндеги эң бир маанилүү, эң бир татаал, эң бир оор маселелердин бири каармандардын сүйлөө речи, сүйлөө адеби менен макал-ылакаптар, фразеологизмдер, диалектизмдер, говорлорду которуу болуп саналат. К. Чуковский: “Стилди сезбеген киши котормо которууга укугу жок (ал өзү уккан, бирок көрбөгөн) ал өзү көргөн, бирок операны сизге айтып берүүгө аракеттенген дүлөйгө окшош...” деп айткан (Чуковский, 1964, 185-б.). А. С. Пушкиндин атактуу “Евгений Онегин” романын 1941-жылы Касымалы Баялинов, 1948-жылы Алыкул Осмоновдор которгон. Эки котормодогу тең мүчүлүштүктөр, кемчиликтер жөнүдө өз убагында сын айтылган, жакшы жагы белгиленген. Мурунку котормолордо түпнусканын “Онегин строфасы” деген аталышы 14 саптан турат: үч катрөндүү, жыйынтыктоочу эки сап ыры бар. Биринчи катрен- кайчы уйкаштан, экинчиси -жуп уйкаштан, үчүнчүсү -оромо уйкаштан, акыркы жыйынтыктоочу эки сабы жуп уйкаштан турган строфикасы белгилүү даражада сакталганы менен романдын ритмикалык өзгөчөлүгү өз деңгээлинде сакталбай калган. Бул котормону кийинчерээк таланттуу акын-котормочу Эрнис Турсунов колго алган. Анын котормосу эквиритмиялуу, эквилинеардуу башкача айтканда, строфикалык, ритмикалык, композициялык өзгөчөлүгү түп нускадагыдай берилген, түп нускадагыдай ширелишип окулат. Көркөм-эстетикалык жагы мыкты иштелген.

Поэтикалык котормодогу негизги эки нерсе кооптуу, тагыраак айтканда, ыкма-усулдардан кабарсыздык менен поэтикалык дармансыздыктан түп нусканын улуттук өзгөчөлүгү сакталбай калат же болбосо ошол өзгөчөлүк таптакыр жок калат.

Ошондуктан чыгарманын индивидуалдуу өзгөчөлүгүн, улуттук колоритин өз калыбындай которуп берүү-котормочунун ийгилин камсыз кылган негизги фактор. Котормочунун кесипкөйлүк деңгээли, мурун-соңку котормо ишиндеги тажрыйбасы, өз лабораториясындагы усулдары да мааниге ээ. Котормочу биринчи кезекте көркөмдүктү, кооздукту, чыгарманын идеясы менен духун жүрөгү менен терең сезген адабиятчы болуу менен бирге түп нусканын тилин ошондой эле өз эне тилиндей эң жакшы билиши зарыл. Билгенде да эки тилдин бир гана адабий тилинин нормасында эмес, алардын бүткүл тилдик корун, диалектисин, говорлорун, жаргондорун, кесиптик-техникалык өзгөчөлүгүнө байланышкан жактарын, терминологиялык сөздүктөрүн жакшы билиши зарыл. Ошону менен бирге таржымалай турган түп нуска жазылган доордун саясий-экономикалык, коомдук-формациялык түзүлүшүн, маданий

өзгөчөлүктөрүн, андагы эл аралык карым-катнаштардын мүнөзү, элдин каада-салты, үрп-адаты, салт-санаасы, менталитети менен белгилүү деңгээлде тааныш болушу керек. Окумуштуу, адабиятчы К. Абдыкеримовдун (Абдыкеримов, 1968, №6,150-155-бб) “Ала-Тоо” журналына жарыяланган “Поэтикалык котормонун азыркы абалы жөнүндө” деген макаласында көркөм котормонун улуттук адабияттагы маңыз-маанисине кенен токтолуп, тил бир гана элдин тили болсо, ал эми көркөм котормо образдуу айтканда, дүйнөнүн тили катарында кызмат кыларына бир нече мисалдарды келтирген. Авар элинин улуу акыны, Лениндик сыйлыктын лауреаты Расул Гамзатовдун “Бийик жылдыздар” (1962) аттуу китебине акындар С. Жусуев, Ж. Садыков тарабынан которулган котормолорго токтолот.

Ошол жерде -тунук суунун жанында,
Сени күттүм, күттүм, бирок келбедиң.
Тиктеп турдум улам мөлтүр агымга,
Топ-топ булут, топ-топ туман келгенин.
[Расул Гамзатов “Сегиз сап ырлардан” которгон Ж. Садыков, 172-б]

Авар элинин атактуу акыны Р. Гамзатовдун пейзаждык лирика менен сүйүү лирикасынын жуурулушунан жаралган поэтикалык саптарынан улуттук мүнөз, улуттук өң-түс, боёгу даана сезилип турат.

Адабий көркөм котормо деген эмне? Мунун аныктамасына теоретиктер ар кандай жоопторду айтышат, бирок негизги ой жалпылап келгенде туура эле болчудай.

Кыргызстан эл аралык университетинин окумуштуулары З.Караева жана Н. Касымбеков Котормонун теориялык жана практикалык негиздери (Бишкек-2019) деген китепте: “Адабий көркөм котормо-которулуп жаткан тилдин мыйзам ченемдүүлүгүн сактоо менен тексттин мазмунун туура жана так берүү. Эгерде белгилүү авторго тиешелүү чыгарма болсо анда анын стилин, стилистикалык каражаттарды туура жана адекваттуу берүү менен идеясын туура бере алганда гана адекваттуулугун сактай алабыз. Көркөм адабий котормодо сөзмө-сөз которуулар болбошу керек” (Караева ж-а Касымбеков 2019, 36-б). Окумуштуу З. Караеванын айтканына таянсак, көркөм котормодогу ички элементтер тагыраак айтканда, чыгарманын тексти, идеясы, композициясы андагы тилдик каражаттар синтаксис-морфологиялык, лексика-фонетикалык, фонетика-фонемалык, фразеологизмдер, диалектилер, жаргондор жана башка чыгармага тиешелүү сөздөргө көңүл буруп, ошол тилде сүйлөгөн элдин семиотикасы, маданияты, менталитети, тарыхы, психологиясы, социалдык абалы, эстетика-этикасына маани берип, туура жана так которуу керек.

Котормочулар которуп жаткан автордун форма менен мазмунун, стилин, өлчөмүн, сүрөттөө өзгөчөлүктөрүн сактай албаса, анда улуттук поэзияга жаңылык киргизе албайт деп эсептешет адабиятчы-теоретиктер. Котормодогу оригиналдын өзгөчөлүгү, мазмун менен формасы, интонациясы, ритми, уйкаштыгы толук сакталууга тийиш. Ошого карабастан, өз эркинче которуп жүрүшкөн эркин котормочулар да жок эмес. Адабияттын тарыхында ушул кезге чейин эркин котормо менен алектенгендердин чыгармаларына анализ жасалып да келди.

Эркин котормодо котормочулар өздөрүн эркин сезишет, түпнусканын бөтөнчөлүгүнө, тилдик каражаттарына көңүл бурушпайт. Идеялык мааниси сакталганы менен ошол чыгарманын ички табиятындагы чоң жана кичинекей

элементтерине (көркөмдүк сапатына, тилдик каражаттарына ж.б.) анчалык маани берилбейт. Котормочу өзү каалагандай алымча-кошумчаларды кийиргенге, тиши өтпөгөн жерлерин калтырып коюшу да мүмкүн дешет адабиятчы-теоретиктер.

Эркин котормо биринчиден, котормонун эң жогорку деңгээлде берилиши болуп саналат. Мында жалпы мазмунун эске алынып, башка тилге которууда түпнусканын нормалары да сакталып, бирок кабыл алуучу тилге ойлор эркин берилет. Эквиваленттүүлүк маалымат берүүдө, белгилерди колдонууда эркин бере алат. Которууда синтактикалык, айрым бир майда-барат семантикалык компоненттери эске алынбай калышы мүмкүн. Эркин котормо көбүнчө поэзияга тиешелүү. Негизги маалымат берилет да, формалдык элементтер сакталбай калышы мүмкүн ("Караева жана Касымбеков 2019, 166-6). Кыргыз адабиятынын тарыхында поэзиядагы эркин котормонун мыкты үлгүсүн таланттуу акын Алыкул Осмонов калтырып кеткен. Атактуу поэманын кыргыз тилиндеги котормосу өтө чебер иштелгени, көркөмдүк сапатынын мыктылыгы менен ушул күнгө чейин окурмандарды суктандырып келет.

Поэманын автору XII -XIII кылымдарда жашап өткөн грузиялык улуу акын Шота Руставели. Анын романтикалык поэмасынын кыртышында элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү, улуу ойчулдардын айткандары менен ширелишкен антикалык адабияттын таасирлери камтылган. Акын жашап өткөн доор грузин адабиятынын кайра жаралуу доору менен тыгыз байланышат, белгилүү грузин философу Пётр Ивердин айрым бир прогрессивдүү идеялары Грузиянын социалдык-экономикалык өнүгүшүндө пайдаланылган. Ошондуктан ошол доор Грузиянын мамлекеттик, экономикалык жана маданий турмушунун гүлдөп турган доору болгон.

Арап баскынчыларын кууп чыккандан кийин XI кылымдын аяк ченинде Грузия күчтүү феодалдык падышачылыкка айланат. Ошол кезде жаңы баскычка көтөрүлө баштаган грузиндердин улуттук маданияты Тамара ханышанын учурунда аябай гүлдөп өнүккөн. Шота Руставели Тамара ханышанын замандашы болгон.

Льва, который с честью носит и копье и меч Тамары-
Лалом щеки светом взоров солнцу блещущему пары,
Я ль дерзну прославить песней, хоть не жду за это кары?
Сладость высшую вкушает, кто узрел героя чары

Баатырды, жаасын тарткан Тамаранын
Көркүнө күнүң баскан ай-ааламдын;
Мен билем ырга кошуп айтпай турган,
Берсе да айыптуулук жазаларын?
Кумары ыракаттын шондо канат;
Салтанат салтын ачсаң кыраандардын.

Кыргызча котормосу Алыкул Осмонов тарабынан 1939-жылы таржымаланып, 1940-жылы жарыкка чыккан. Акын бул поэманы өзү айткандай, кыргызчалаштырып, эркин которгон. Поэмада анын 15 муундан турган строфасы уйкаштык жагынан бүт сакталып, астыңкы эки сапка бөлүнүп берилген, негизги формасы бузулган эмес. А. Осмонов адегенде ошол кезде грузинче сөзмө-сөз которулган Бальмонт, Цагарели, Петренколордун котормолорун негиз кылып алган. Поэма ошол эркиндигине карабастан, өзүнүн түп нускасынын бардык сапатын сактап калган.

“Руставелинин өлбөс чыгармасы түп нускасында баштан-аяк “шаири” деген ыр формасында жазылган. Шаири чубалжыган узун төрт саптан куралган, саптарынын баары аяк жагынан туташ (аааа схемасында) уйкашкан ыр шиңгили (строфа). Поэманын көпчүлүк орусча варианттарында шаири ыр өлчөмүн куду өзүнө окшоштуруп (төрт сабын тең чубалжытып, тегиз уйкаштырып) берүүгө аракеттер жасалган. Шаиринин дал өзү шекилдентип кыргызча моделдегенде жылчыксыз уйкашкан төрт саптык келип чыгышы ыктымал. Бирок мындай ыр өлчөмү кыргызча аябай өгөй-өөн учурайт, оозго оңой эп келбейт, жарыя же купуя окуп жибергенде бир узун сап сегиз (жети) муундуу эки сапка эркисизден бөлүнүп кетет. Айтор, ашкан көлөмдүү грузин дастанын 14-16 муундуу, жылчыксыз уйкаштуу төрт саптыктар менен кыргызчалатуу теориялык планда мүмкүн болсо да, практикалык жактан өтө татаал эле.

Ушундай кыйынчылыктардан улам А.Осмонов “Жолборс терисин кийген баатырдын” түп түпнускасындагы жана орусчаларындагы чубалжыган ыр түзүлүшүн туурагандан баш тартып, кыргызча көнүмүш ыр өлчөмүн тандап алган, тактап айтканда, шаиринин ордуна 11-12 муундуу, атама (абаба схемасындагы) уйкаштуу алты саптыктарга жанып кетиши поэманын кыргызчасынын жалпы көлөмүн бир кыйла чоңойтуп жиберген.

Экинчиден, А.Осмонов грузин поэмасынын ар бир строфасы камтып турган мазмунду төкпөй-чачпай кыргызчалап жүрүп отурган эмес, тек анын сюжеттик сызыктарын, идеялык логикасын, образдык мүнөздөмөлөрүн өз акындык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша кайрадан эркин баяндап берген. “Котормо эң эркин которулду, - деген аталган кириш сөздө (Руставели, 1940, 3-4-бб.) ачык айтканда, көп жерлеринде маанисин алып туруп, өзүмчө кетип калган учурлар бар”-деп жазат, адабиятчы-окумуштуу Салижан Жигитов (Жигитов, 1998, 171-172-бб.).

С. Жигитовдун оюна ынанбай коюуга болбойт, таланттуу акын А. Осмонов улуттук адабиятта биринчи жолу эркин котормонун мыкты үлгүсүн (модел) жаратуу менен салттуу ыр формасынын жаңыча, өркүндөтүлгөн формасын даңазалай алды, мындай табылга чыгармачылык таланттын күч-кудуретине жараша болору айкындалды.

Атактуу поэманы кыргызчага которуу Алыкулдун чыгармачылык бактысын ачкан, оргуштаган талант дареметинин күчүн сынаган өзгөчө бир адабий этап, өзгөчө бир адабий шыбага-ырыскы болуп калды. Поэмадагы негизги мотивдин жеке тагдыры менен үндөшүп калышы да жөн жерден болбосо керек. Сүйгөнү Айдай Жигиталиевага жетпей калып, сүйүүнүн азабы менен тозогун жан терисинен өткөргөн акын көкүрөктөгү кайгы-мунун, ызаасын, күйүтүн так ошол поэмадан чыгаргансыйт... Сезимдин тунуктугун, асылдыгын, кайталангыс абалдарын так ушул котормосунда ташка тамга баскандай так, ачык, ажарлуу, адамдын акыл-эсин аңтар-теңтер кылган не бир керемет саптар менен берет.

Муну көрүнүктүү адабиятчы жана сынчы С. Жигитовдун: ” Алыкул да күлгүн өмүр курагында жашчылык ышкысына азгырылып, өзү теңдүү бир кызга пейили түшкөн да, өтө күчтүү ашыгылык отуна күйгөн; бирок сүйгөнү менен баш кошо албай, катуу бейпайда калган. Жакшы көргөн селкисинин башкага тийип кеткени жаш акынды бир чети оор күйүткө салса, бир чети аябай арына келтирген. Башка түшкөн кайгысын басам деп, өзүнүн кандай жигит, кандай акын экенин көпчүлүккө, өзгөчө башкага кеткен кызга таанытам деп, ал аябай көлөмдүү “Жолборс терисин кийген баатыр” дастанын кыргызчалай баштаган” (Жигитов, 1998, 49-50-бб.).

Котормочу А. Осмонов өзүнүн күндөлүгүнө Айдай жөнүндө бир нече жолу эскерип жазган, ал гана эмес ага арналган “Гүл менен куш (А...га)” деген ыры да күбө боло алат (Искенов, 2020, 90-бет) деген китебинде;

“Сулуу куш- жигит, гүл -бир кыз,
Гүл десем жүрөк этет тыз.
Кушту мынча талпынтып,
Мынчалык жапа кылдыңыз!”

xxx

Бактысыз мажнундардын жалынын чач,
Жанайын чын ашыктык оту алдында.
Күйгүзгүн, сүйүүдөгү күнөөмдү кеч,
Өзүңдүн ак барайын: сурагыңа.

“Поэма жогорку даражада турган ой -пикир, тунук сезим менен бирге поэтикалык форма, сонун элестер, салыштыруулар , адамдын мүнөзүн эң терең көрсөткөн көрөгөчтүк, акылмандуулук жана сюжетке байланыштуу чындык, укмуштуу, укулуктуу музыкалык сапат менен толгон. Ошону менен бирге айтайын дегенин кыскача, так, эң жыйынтыктуу, таамай айткан сонун теңештирүү, афоризм менен жаркыраган эң бир асыл сапаттары да бар” деп, жазылат котормонун баш сөзүндө (Руставели, 1957). Дүйнө элдеринин бир канча тилдерине которулган өлбөс-өчпөс поэманын грузин тилинен орусчага, орус тилинен кыргызчага оодарылган чыгарманын котормосуна саресеп таштайлы.

Кто созидателем вселенной был всесильно-всемогущим
И с небес дыханье жизни даровал всем тварям сущим,
Одарил земным нас миром многообразно цветущим-
От него ж цари с их ликом, одному ему присущим
Ааламды алдуу кылып жаратканым,
Баарына энчи бөлүп жашагандын,
Асмандан жердегиге кубат берип,
Дүйнөнүн жарыкчылык жыргалдарын
Бир гана адамзатка жазып койгон,
Бийлигин өкүм кылып падышанын.

2.

Образ тел во всей вселенной создал ты, единый бог,
Будь защитой мне, чтоб мощью сатану попрасть я мог!
Дай мне пыл миджнура, чтобы он меня до смерти жег,
Облегчи грехи, чтоб к нему мы уносим в твой чертог

Бар жанга өз кесибин жазган алла,
Жалгай көр, мени азгырбай шайтандарга!
Бактысыз мажнундардын жалынын чач,
Жанайын чын ашыктык оту алдында.
Күйгүзгүн, сүйүүдөгү күнөөмдү кеч,
Өзүңдүн ак барайын: сурагыңа.

3.

Льва, который с честью носит и копье и меч Тамары-

Лалом щеки светом взоров солнцу блещущему пары,
Я ль дерзну прославить песней, хоть не жду за это кары?
Сладость высшую вкушает, кто узрел героя чары
Баатырды, жаасын тарткан Тамаранын
Көркүнө күнүң баскан ай-ааламдын;
Мен билем ырга кошуп айтпай турган,
Берсе да айыптуулук жазаларын?
Кумары ыракаттын шондо канат;
Салтанат салтын ачсаң кыраандардын.

Котормонун бет ачарында жогорку куплеттер ушундайча таржымаланат (Руставели, 1982) Так ушул баатырдык поэманын бактысынын ачылышы бир жагынан акын Алыкулдун чыгармачылыгынын гүлдөп турган учуруна туш келсе, экинчи жагынан чыгарманын духу, ак сүйүүнүн даңазаланышы, көркөмдүк касиети арбап, талант-илхамынын жалбырттап жанып турушуна өбөлгө болгон. Ошондуктан, төрт туягы туйлаган аргымактын маараны көздөй келаткан арышы сыңдуу ыр саптары окуган сайын көз кубантып, жүрөк толкутуп эркин, шыр которулган. Баш сөзүндө башталган шыктын, демдин күч -кубаты поэманын акыркы чекитине чейин темпинен жазбастан, окуялардын инерциясына байланыштуу бирде жай, бирде күңгүрөнүп, бирде таскактуу, бирде оболлоп, чатыраган кубатынан жазбаган. Акын өзү да муну “Шота Руставелиге” деген ырында кубаттап берет:

Шота аба, чын достуктун эң кымбаты,
Эр үчүн, керек жерде ак кызматы.
Жөнөй бер дагы сонун жерге алпарат,
Алдагы мен берген ат- кыргыз аты.

Таарынба, белегимдин көрдүң азын,
Сынагын кандай экен ичин ачкын,
Ал белек; сага тааныш-сулуу Нестан,
Мен аны кыргызчалап кайра жаздым.

Тариэл- сен көргөндөй баа жетпес эр,
Авандил- жүзү жылуу акылман шер,
Түз талаа, бактуу калаа, тунук суулар...
Баары бар... Тинатин кыз үн салган жер.
31-декабрь, 1944-жыл, Койсары.

Тамара ханышанын тактыдагы ишмердиги, акылман-даанышмандыгы анын сырткы келбетинин сулуулугун ого бетер ажарлантып, бийлик башына келгендердин энчисине да ханышанын адилеттиги, акыйкат, адилдиги жазылса экен деген тилек оролот.

4.

Воспоем Тамар-царицу кровб слезя потоком красным,
Я и раньше ей гимны, стих ведя путям по разным.
Глаз-озер писал я чернью и пером, как стан, прекрасным.
Песнь моя вонзится в сердце копием сердцеобразным

5.

Должен я, для песнопенья выбрав самый нежный лад,
 Восхвалить ресницы, брови, губы, косы как агат,
 И зубов хрусталь граненый, дивно выстроенных в ряд.
 Твёрдый камень раздробляет и свинцовый мягкий млат! (Руставели, 1957, 26-бет.)

Ырдайлы Тамар-шааны күч жеткенче,
 Көл кылып көздүн жашын алда нече.
 Сайрагам түрлөндүрүп ыр жолдорун
 Жарашат мактаганды мактай берсе!
 Сымбаты көз жаңылткан сонун көркү
 Эрге даңк, эбин таап келиштирсе.

Ал үчүн эң сылык сөз тапмак керек
 Жазмакка кара чачы агаттай деп,
 Жана да эрин, кашын, кирпичтерин
 Жаңылбай орду менен жакшы теңеп;
 Жылмайса жарк дей түшкөн ак тиштери,
 Тим эле ирет менен тизген бермет!

Аялзатынын сулуулугун болгондо да ханышынын чырайын кулакка жатталып
 бүткөн оозеки элдик чыгармалардагы эпитеттерсиз, салкын кандуулук менен
 кемелине келиштире которуу чоң таланттын гана колуна келет.

Кто лишь раз или два случайно рифму сплел, тот не поет.
 Пусть не мнит себя поэтом! С мастерством тут сходства нет.
 Строки раз-другой он свяжет, а стиха в них нет примет.
 Все ж кричит с упорством мула: “Вот поэзия расцвет!”

Кокустан эки сөздү кураштырган,
 Жөнү жок акын атын ала турган!
 Урматтуу акын даңкын ал бербейт
 Сөз жыйнап улаштырган андан-мындан;
 Уялбай “акынмын” деп төшүн кагат,
 Ары жок, акылы жок, кээ бир наадан! (Руставели, 1982, 8-б.)

Саптардагы уйкаштык, строфалардын бирдейлиги, рифманын бири экинчисин
 кубаттаган төп келишүүсү ушунчалык чеберчилик менен жасалганын караңыз.
 Акындык атак-наам тээ атам замандан келаткан чиелүү маселе. Уйкаштыгын
 келиштирип, мааниси менен мазмуну айтыла берип, кулакка жат болуп бүткөн жеңил-
 желпи, жасалма саптарды курап, өзүн гений сезгендер канча! Поэзиянын
 жоопкерчилигин, поэзиянын талабын ырдын пырын эмес, ырдын ырын жарата алган
 акындар гана билет эмеспи.

“Жолборс терисин жамынган баатырды” окуган сайын, оозго салган башкача бир
 даамдуу момпосуйду көпкө шимип, ошонун ырахатын бойго сиңиргенге аракеттенет
 эмесинби, ошол сыңары төрт тарабы келишкен дастандын айрым гана жерлерин,
 айрым гана куплеттерин алып окуганга, анализдегенге аргасыз болуп турабыз.

Ростеван менен Автандил мергенчиликке чыгып жаа атышуудан “ким кыйын?” деп мелдеше кетишет. Автандилди өзү жанына алып жүрүп чоңойткон хан анын көзгө атар мергендигинен шек санабаса да, сынап көргүсү келет. Өзү да жаа атуунун кумарына бата албай жүргөн эле.

На заре подъехал витязь,- он стройнее лилий станом,
Лалом лик его сверкает, весь он блещет в платье рдяном.
В покрывале златотканном; меч с узорчатым чеканом.
Приглашал царя, и белый конь вздымался великаном.

Таң сүрүлдү, мына эми күн чыгат
Автандил шер алда качан болгон так.
Алтын чалма, ак лилия мүчөсү
Эр жарагы эр үстүндө шарактап;
От жангандай, анын чолпон көзүнөн
Так түйүлтүп мингени, боз аргымак.

«Лучший я», - друг другу молвят, повторяя то не раз.
Потещались и смеялись, не сводя друг с друга глаз.
А затем рабы явились исполнять царя приказ,-
Он велел: «Скажите правду нам без лести, без прикрас»

Те в ответ:» Доложим правду. Что не лжем,-судите сами,
«Царь, что вас мы с ним равняем-нам не высказать словами,
«На того вы не похожи, смертью хоть расправьтесь с нами,
«От его ударов падал зверь пред нашими глазами. (Руставели, 1957, 40-бет)

Хан ошондо: “Он эки кул бери кел!” -
Деп чакырып ак калыстар айткыла,
“Жаа тарткычтык бетке айтылчу ушул жер.
Хан экен деп, өң жазмалык болбосун
Он эки кул ким көп атты, айтып бер”.

Он эки кул: “Таксыр башты кесип ал
Болгон ишти болгонундай чынды айтар-
Ак кулуңбуз Автандилге таксырым,
Жаа тартуудан келе албассыз барабар;
Бул баатырдын тарткан болот огуна
Эсеп жеткис аңга толду талаалар”. (Руставели, 1982, 19-бет)

Эки арстан, эки баатыр мергенчиликтен көңүлдөрү куунак, “каткан чери жүрөгүнөн жибип” кубанычтуу кайтат.

Араптын ханы Ростевандын жолборс терисин кийген баатырга жолуккан жерин котормочу ушунчалык чоң эргүү, чоң кайрат, чоң сүйүү менен которот.

Шерстью пестрою наружу, был в тигровом он кафтане,
Из такой же шкуры тигра голова его в тюрбане,
Иноземного чекана плеть держал он толще длани.

Видеть дивное виденье пожелали в царском стане. (Руставели, 1957, 42-бет)

Кийингени чаар жолборс териси
Күркүрөгөн анык жолборс белгиси,
Жолборс башын жасап алган башына,
Жашын төгөт, күчтүү белем, кейиши?
Колунда бар өрмө жоон камчысы
Кайгысы оор, бул не болгон чет киши?... (Руставели, 1982, 21-бет)

Жолборс терисин жамынган шер оор кайгыдан улутунуп, алдына келген кишилерге карап койбостон, аргымагын алкынтып качып жөнөйт. Куугандарды камчы менен жыга чаап, артынан хандын өзү кууп келатканын көрөт да, жерге кирдиби же асманга учтубу айтор, дароо көздөн кайым болот... Тинатин Автандилди жолборс терисин кийген баатырды издөөгө жиберет.

Прикрывалась прелесть тела цельношитым горностаем,
Головной убор бесценный ниспадал небрежным краем,
В сердцегибельных ресницах чары плыли чёрной стаей,
Белый блеск шеи волнами кос обильно обрамляем. (50-бет)

Жылт-жулт эткен бермет менен шурулар
О эсеп жок, анын канча куну бар.
Баа жетпеген кара кундуз күрмөсү,
Көзүн айтпа карагаттай тунук ал.
Жерге тиет тестеп өргөн колоң чач
Кай бактылуу шердикисиң, сулуу жар... (Руставели, 1982, 28-бет)

«Так скажу я, -службой верной ты обязан мне вдвойне:
« Ты, во-первых, воин храбрый, несравненный на войне.
«Во вторых, ты ведь миджнур мой, не мерещится то мне!
«Так иди, найди, где витязь,-здесь иль в дальней стороне; (Руставели, 1957, 51-б.)
« Ты ищи его три года, обойди и дол и склон.
«Коль найдешь, явись с победой, речью страстной окрылен.
«Не найдешь, -тогда уверюсь в том, что призраком был он.
«Я с тобой встречу свежей, как нетронутый бутон.

Эки түрлүү түркүгү бар сөзүмдүн,
Эки түрлүү шооласы бар көзүмдүн;
Биринчиси - сен адамзат жолборсу,
Экинчиси - мажнумсуңго өзүмдүн;
Жалган эмес. Ошол шерди таап кел
Аткар муну, тынар анан көңүлүм.

Бир жыл эмес, таамай үч жыл карагын,
Көлгө түшүп, кетсе дагы караанын
Табарсың дейм, таап кайтсаң жаркыным,
Мен да гүлдөп миң түрдөнүп калармын.
Таппай кайтсаң, аянычтуу көрөсүң

Кызыл гүлдүн соолуп калган сабагын.

Таланттуу котормочу А. Осмонов ушул атактуу котормосунун кыргызча биринчи басылышын жолдогон кириш сөздө анын үч жыл ичинде, ал эми “Жазуучулук баянымда” он бир айда (1938-жылдын майы- 1939-жылдын апрели) которулганын айтат. Биздин оюбузча ушуну тактап коюунун зарылчылыгы бар.

Акын өзүнүн эскерүүсүндө: “Поэмадан ажырай албайм, көп убактарда таң атканга чейин отурам. Окуйм, котором, таң калам, кубанам! Дүйнөдө мен гана бактылуумун деп ойлойм!” деген “Жазуучулук баянында” (Руставели, 1940, 3-4-бб.).

Улуу дастандын котормосунун ар бир бөлүмү жөнүндө узак сөз кылууга арзыйт, ошентсе да биз окуянын сюжетине эмес, котормонун сапаттуулугуна, көркөмдүк чеберчилигине басым жасап жатканыбыздан улам, бөлүмдөн бөлүмдөргө секирик жасоого аргасызбыз...

Тариэл жолборс менен кармашканын айтып бара жатты:

“Ты безумец!- я воскликнул, осудив поступок льва.-

“Как любимую обидеть? Проклянет тебя молва!”

“Я сразил того ударом, кто попрал любви права.

“Льву не знать уж пыток мира: раскроилась голова.

“Бросив мечь, схватил тигрицу и привлек в свои объятия,

“В память той желала лобзанья, от кого огнем объят я.

“Кровянил меня когтями хищный зверь, рыча проклятья,

“Я убил её нещадно, и безумцем стал опять я. (Руставели, 1957, 213-бет)

Кыйкырдым: “Арстан мунуң эрдик эмес,-

Баатырлар сүйгөнү үчүн муну иштебейт!

Качырып кылыч менен салып өттүм,

Эч качан бир шилтемим текке кетпес!

Арстан шер жерге барып күр деп түштү,

Мындайлар далай болгон, бир гана эмес.

Кылычты мындай таштап басып бардым,

Жолборсту эркелетип кучактадым.

Түшүнбөй сүйүүдөгү ак жолума

Матырды көкүрөгүмө тырмактарын

Али жаш, алтынданган көрктүү жүнү,

Шондо да өлтүрүүгө кыя албадым. (Руставели, 1982, 170-171-беттер)

Айбандык инстинкке жеңдирип жиберген “эркексинип жаш кабылан күркүрөп күчтүүсүнүп үстөмдүк кылганына” чадабаган баатыр, жолборсту качырып сайып, мерт кылат... Бирок өзү буга муңканып, катуу кайгыга батып, көзүнөн кандуу жашын төгөт. Адамдагы табият ыроологон мээрим баарына үстөмдүк кылары ушул эмеспи.

Аталган поэманын түпкү маңызы баатырдык менен таза сүйүүнү даңазалоо эмеспи. А. Осмонов муну жакшы түшүнгөн да, ушул эки сезимдин ички кайрыктарын күчөтүп, боёгун түрлөнтүп, ачык жана шардана айткан саптары күчтүү чыккан.

Адепте кыздар өзүн уяң тутмак,

Арзыбас жигиттерге уу жуттурмак,
Кыз деген- кылактаган кызыл түлкү,
Кыз деген- шылдырлаган тунук булак.
Кыз деген- коңур жыттуу өмүр балы,
Кыз деген- он беш жашта бышкан бурак. (Руставели, 1982, 84-б.)

Сүйүүнүн -көзүң көрбөс түрлөрү бар,
Сүйүүнүн – кулак укпас үндөрү бар,
Сүйүүнүн - кыш болсо да жайдан жыргал
Үзүлбөс башка адамга гүлдөрү бар.
Сүйүүнүн – арфаларга бербей турган,
Өзүнүн тарта турган күүлөрү бар. (Руставели, 1982, 95-бет)

Жок, сүйүү- ууктуруп кете албайсың,
Жок, өлүм- ажалсызга жете албайсың.
Деңиздей мелт-мелт этет жаштык үмүт...
Жок, күйүт- кайык менен кече албайсың.
Махабат жетишерлик ыза кылдың,
Жок, өлүм - кайраттууну жеңе албайсың. (Руставели, 1982, 98-б.)

Алыкул Осмоновдун эркин которуудагы бир эрдиги поэманы жан дили сүйүп, урматтап, чыгарманын деминде жашап, анын ар бир сабын жүрөгүнөн өткөрүп таржымалаган. Ал тургай айрым жерлеринде акындык илхамынын ээ-жаа бербеген кудуретине баш ийип, сюжеттен чыкпай, сюжетти бузбай, сюжетке ашыкча нерселерди кийирбей эле, “кылычты кызуусунда сок” дегендей, ойду тереңдетүү, ойду оожалтуу, ойдун маңызын, өң-түсүн жана музыкалуулугун даңазалоо максатын көздөп, көркөмдүк деңгээлин кыл калемгердей чебер, кылдат иштеген.

Поэманын акыркы бөлүмүндөгү Автандил менен Тинатиндин тою накта кыргыздын тоюн, кыргыздын шаан-шөкөттүн бергендей элес калтырат. Анткени, грузин элинин грузинче тоюн эмес, кыргызча тойдо жүргөндөй, башкы эки каармандын бактысына жетине албай, кубанабыз. Бул чыгарманын болгондо да котормонун таасири. Котормонун магниттей тартып алган күч-кудурети так ошол акындык таланттын деңгээлинин бийиктигинен аныкталат эмеспи.

Автандил в тот день был взнесен высшим царственным обрядом,
Тариэл сидит с ним вместе, озаренный нежным взглядом.
Всех присутствующих девы одаряют солнца златом,-
Словно небо в мир разверзлось и два солнца стали рядом.

Автандил такты үстүндө кабагы ачык,
Жыргалдуу ашыктыкка жарпын жазып,
Тариэл күйөө жолдош милдетинде
Ширин сөз, таттуу ырларга жардамдашып.
Дарежан күн, Тинатин ай эки сулуу,
Чолпондой көздү уялтып жаркырашып. (Руставели, 1982, 288-б.)

Аңгыча журт жыйналды, той башталды
Ачышты жер алдынан шараптарды.

Ырчылар, комузчулар, оюнчулар,
Өзүнчө куруп жатты тамашаны.
Ар адам сайранга мас, өзүнчө алек,
Билинбейт күн кечкирип, таң атканы...
xxx

Алтын ээр, күмүш токум жасалгалуу
Фридон тогуз буудан алды тартуу.
Кийимдер, зерден тиккен кымбат баалуу,
Болбостур ак кагазга баарын жазуу.
Ушундай телегейи тегиз күндө
Достордун кими кемчил, ким армандуу?...
xxx

Кырк күн той, кырк түн оюн, кырк күн сайран
Болгондо кыркынчы түн - бүтү майрам.
Меймандар жай- жайына жөнөп жатты-
Келишкен айлык сапар, алда кайдан
Шол кырк күн, бир күндөн да ылдам өтүп,
Курдаштар, мына ошентип той таркаган. (Руставели, 1982, 289-б.)

“Жолборс терисин кийген баатыр” нечен сыноодон өткөндөн кийин мына буга ынандык: көрсө, кылыч мизинде курчуп, туулган жердин кудурети менен байыган байыркы кыргыз тили бөлөк тилдеги чыгарманы түп нусканын көркүн чыгара эркин сүйлөтүүгө өтө дареметтүү экен. Журналист М. Тентимишев “Аны Алыкул деп аташкан”(Тентимишев, 2002,) деген китебинде “Манастын” тили котормого жана XX кылымдын социалдык өзгөрүштөрүнө мажирөөлүк кылат деген айрым маңкурт “киргиздердин” тыянагы танканы кагаз топ менен капталга ургандай эле шоона эшпей калды деп жазгандарын төгүнгө чыгарды деген оюна толук кошулууга болот.

Жыйынтыктап айтканда, Алыкул Осмоновдун бул поэма-котормосу акындык талантынын туу чокусу катары бааланып, автору кыргыз акыны экенине айныксыз ишендирген, шык-талант дареметинин диапозону өлчөөсүз экенин далилдеген көркөм дөөлөт, көркөм баалуулук, көркөм санжыра.

17-18-кылымдарда агартуучу деген ат менен таанылган, Европадагы философтор: Декарте, Лок, Кант, Волтер, Ньютон, Адам Смиттин таасири менен адамдын өзүмчүлдүгүн жактаган теориялар пайда болгон. Бул доор котормого жаңы принциптерди алып келген, анда талаптардын идеалдуу сапатка жетишин негиздеди.

Форманын жөнөкөй болушун, эмоциянын көп болбогонун жана котормонун которулуп жаткан тилдин маданиятына, керектөөлөрүнө жана түп нускага жакын болушун талап кылышкан.

Көбүнчө “вольный”- эркин котормону жакташкан, иштетишкен. Агартуучулук мезгилиндеги англис классиктеринин атасы деп эсептелген Джон Драйден эркин котормочулардын иштерин сынга алып, аларды асма жолдогу чынжыр менен салыштырган. Чыгарманын мазмуну ыйык жана касиеттүү болушу керек, ошондуктан аны сактоо керек деп эсептеген. Дж. Драйден төмөнкүлөргө көңүл бөлүүнү зарыл деп эсептейт: биринчиден, метафаза-бул автордун сөзү, аны эч качан өзгөртпөстөн сөзмө-

сөз которуу керек экендигин айтат; экинчиден, парафраза - бул ыкманы Цицерондун маанисине карата которуу керек деген ойду кубаттап, ошондой болуу керек деген жыйынтыкка келген; имитация- бул котормочу тексти кандай түшүнсө ошондой которуп, которулуп жаткан тилге ылайыкташтыруу керек деп берет (Караева ж-а Касымбеков, 2019).

Көркөм котормонун принциптери диалектиканы мыйзамына, коомдук формациянын өнүгүшүнө жана адабий процесстердин деңгелине жараша мезгил талабына ылайык өсүп-өнүгүп, өзгөрүп турат. Ошондуктан анын принциптери жөнүндө сөз болгондо, төмөнкү критерийлерди эске алып, аны бекем сактап, андан - ары өнүктүрүүнүн зарылчылыгы бар деп эсептейбиз.

- көркөм котормодо түп нусканын форма менен мазмунун, стилин, өлчөмүн, сүрөттөө өзгөчөлүктөрү сакталбаса, анда улуттук поэзияга жаңылык, новатордук ыкмаларды киргизүү кыйын. Котормодогу түп нусканын өзгөчөлүгү, мазмун менен формасы, интонациясы, ритми, уйкаштыгы толук сакталууга тийиш;
- көркөм котормонун ролу, саясий жана маданий факторлорду эске албаганда, баа жеткис.+
- Бул эки элдин өз ара мамилеси, карым-катнашы, алдыңкы идеяларды жайылтуу, маданий баалуулуктарды алмашуу, ошондой эле достук, интернационалдык аң-сезимдин өнүгүшүнүн жана чыңдалышынын көпүрөсү катары кызмат кылат;
- көркөм котормонун жанры оригиналдуу жанрлардын катарында турууга толук укутуу, анткени чыгарманын бүтүндөй сюжеттик-композициясынын тутумун өзүнө баш ийдирип турат;
- көркөм котормодо стилдик ыкмалардын ар кандай формаларын: тилдик каражаттардын элестүүлүгүн жана таасирдүүлүгүн артырууда предметтик жана лексикалык маанилерди өз орду менен колдонуу, фразеологиялык бирдиктерди ыктуу пайдалануу талап кылынат. Ошону менен бирге речтик композициянын деңгээлин аныктоо, индивидуалдык- психологиялык жана эмоционалдык абалды ачык берүүнүн зарылчылыгы тилдик каражаттардын сапатынан байкалат;
- көркөм котормонун таасири менен чыгармачыл дүйнөсү байып, жаңы табылгаларды жараткан, жаңы бийиктиктерди багындырган, жаңы адабий агымдарды түптөөгө кудуреттүү калемгерлердин өсүшүнө өбөлгө түзүлөт.

Адабияттар

1. Жигитов С. (1998). Акындын эки өмүрү. “Кыргызстан” Бишкек.
2. Ибраимова, Г. О. (2016). Көркөм чыгармаларды которууда экстралингвистикалык факторлордун таасири. Вестник Международного университета Кыргызстана №2 (30)
3. Искенов Б. (2020). Алыкулдун издери. (жаңы табылгалар, изилдөөлөр) Бишкек.
4. Караева З, Касымбеков Н. (2019). Котормонун теориялык жана практикалык негиздери Бишкек
5. Кацев А.С. (1999). Русская литература в переводах на кыргызском языке. Бишкек.
6. Любимов Н. (1983). Несгораемые слов. М. “Худ. литература”.

7. Маршак С. (1972). Мастера поэтического перевода. Изд: "Прогресс", Москва.
8. Пушкин А.С. (1960). Кыргыз совет адабиятында. Баш сөзүн жазган К. Рысалиев. Ф. "Кыргызмамбас"
9. Руставели Ш. (1940). Жолборс терисин кийген баатыр. Фрунзе, Казан.
10. Руставели Ш. (1957). Витязь в тигровой шкуре. Сахелгами. Тбилиси.
11. Руставели Ш. (1982). Жолборс терисин кийген баатыр. Ф. "Мектеп"
12. Рыльский М. (1986). Искусство перевода. М. "Советский писатель"
13. Садыков А. (2005). Көркөм котормо тарыхы жана теориясынын маселелери. Бишкек.
14. Тентимишев М. (2002). Аны Алыкул деп аташкан, Бишкек. "Шуру"
15. Усубалиев Б (1994). Көркөм чыгармага лингвостилистикалык илик. Бишкек
16. Федоров, А. (1983). Искусство перевода и жизнь литературы. Ленинград: Советский писатель.
17. Чуковский К. (1964). Высокое искусство. М. "Искусство".